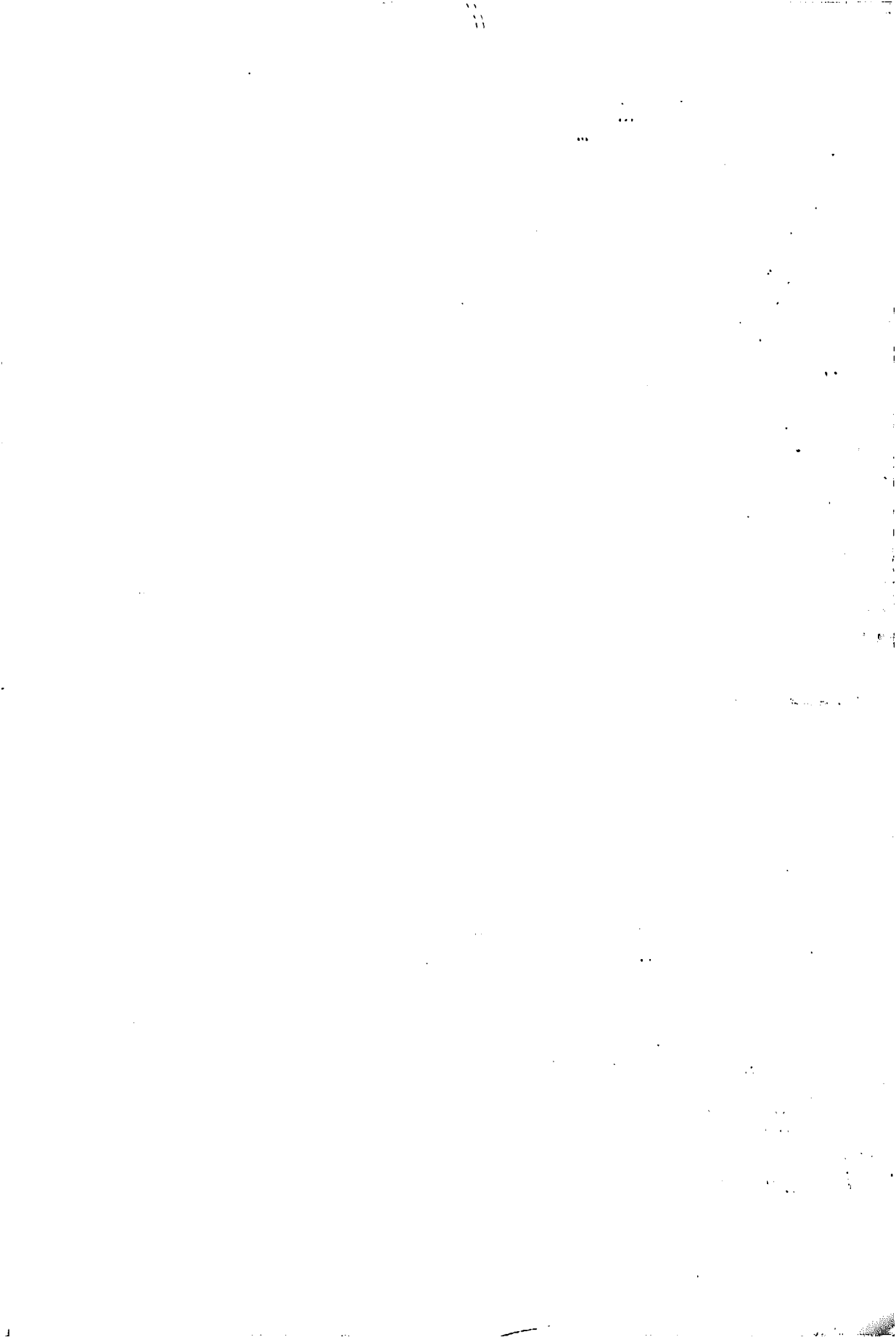

חיילים יהודים מיוגוסלביה כשבויי מלחמה בגרמניה הנאצית

אלבום זיכרון במלאת יובל לשחרור
1995 — 1945

חיילים יהודים מיוגוסלביה כשבויי מלחמה בגרמניה הנאצית

אלבום זיכרון במלאת יובל לשחרור
1995 – 1945

ארגון ותיקי מלחמת העולם השנייה בישראל – הקבוצה היוגוסלבית

המערכת:

אברהם-אוסקר שטרק, ג'ני לבל, ולדימיר קראוס,
מינה מונטג, ד"ר רפאל סיאדה, ודה ויג

ליקטה וערכה:
ג'ני לבל

הפקה:

טכנוסדר בע"מ, תל-אביב

תל-אביב תשנ"ה – 1995

פתח דבר

במלאת 50 שנה לשחרור ממחנות השבויים בגרמניה החליט הוועד בישראל של שבויי מלחמת העולם השנייה מיוגוסלביה להוציא לאור את אלבום הזיכרון הזה. אבי היוזמה הוא **אברהם-אוסקר שטארק**, אחד משבויי המלחמה, שבמשך שנים היה פוקד את בתיהם של קצינים שבויי-מלחמה לשעבר במאמץ לשכנע אותם או את בני משפחותיהם לתרום כל חומר אפשרי כדי לשמר את זיכרון הפרשה המיוחדת במינה הזו מימי מלחמת העולם השנייה. על פי רוב קיבל לידיו תצלומים שהעתיק, ואת המקור החזיר למשפחות.

במקביל לכך עסקה גם ההיסטוריונית **גיני לבל** באיסוף של חומר על הנושא, בעיקר התכתבויות שניהלו שבויי המלחמה עם אישים ומוסדות שונים, שנמצאו בהם פרטים רבי ערך על גורלם של השבויים ושל משפחותיהם בארץ-מולדתם דאז, בימי הכיבוש הגרמני.

הטקסטים באלבום הזיכרון, המופיעים בשלוש שפות, נכתבו בידי גיני לבל, בתו של סגן אלוף (מיל.) מהנדס ליאון לבל, שהיה אחד השבויים.

בהיותנו כיום ישראלים דוברי עברית, אנו ובנינו, ראינו לנכון להפיק אלבום זיכרון זה בתרגום מקביל לעברית (שכן אחרינו לא יהיה עוד מי שיוכל למסור להם מידע על אותה פרשה). תוך כדי איסוף החומר נודע לנו כי לא מעט מחברינו השבויים לשעבר חיים גם בארצות שמעבר לים, ועל-כן הוחלט להוסיף תרגום לאנגלית. תודתנו על התרגום העברי נתונה ל-**דינה קטן בן-ציון**, משוררת ומתרגמת, בתו של אחד מחברינו השבויים לשעבר, מהנדס יצחק קטן. על התרגום לאנגלית אנו מודים למר **צבי לוקר**, יו"ר הוועדה ההיסטורית של התאחדות עולי יוגוסלביה.

מלאכתם של כל העוסקים בדבר נעשתה בהתנדבות מלאה.

השמות המלווים את התמונות הקבוצתיות מובאים רק בכתיב לטיני, כפי שהם מופיעים ברשימה בספר.

מבוא

המלחמה ביוגוסלביה החלה ב־6 באפריל 1941, בהפצצת העיר בלגראד וערים אחרות ברחבי הארץ. המפציצים הגרמניים הגיעו בעיקר משטחי הארצות השכנות – הונגריה, רומניה ובולגריה, שהיו חתומות על "ההסכם המשולש", שיוגוסלביה חתמה עליו גם היא ב־25 במרץ, בטרם דחתה אותו כעבור יומיים.

היתה זו מלחמה קצרה. הודות לשרותי הביון המאורגנים היטב ולפעילותו של הגיס החמישי, חדרו הגרמנים ליוגוסלביה מבלי להיתקל בהתנגדות רצינית. כבר ב־7 באפריל נכנסו הגרמנים לסקופיה וב־10 באפריל הוכרז בזאגרב על הקמתה של "מדינת קרואטיה העצמאית".

לבלגראד נכנסו הגרמנים ב־12 באפריל. הממשלה המלוכנית והמלך פטר השני הצליחו להחלץ ברגע האחרון ולהימלט מהארץ שכוחות הכיבוש פלשו אליה מכל העברים.

ב־15 באפריל ביקשה המיפקדה העליונה של הצבא היוגוסלבי שביתת נשק. למחרת היום נחתם הסכם כניעה ללא תנאי.

ההתפוררות היתה מוחלטת. מאות אלפי קצינים וחיילים נלקחו בשבי מבלי לירות כדור אחד. ביניהם היו בני לאומים ומיעוטים שונים; כך שכבר ב־16 באפריל יצאה מטעם אדולף היטלר הוראה לשחרר מן השבי הגרמני את כל הפולקסדוויטשרים, ההונגרים, הבולגרים, האיטלקים והקרואטים, בין אם הם אזרחי יוגוסלביה עצמה, אזרחי הארצות הכבושות או אלו שסופחו אליהן. כעבור שבועות אחדים הם שוחררו ושובו אל מולדתם (להוציא מן הכלל את הספורים שראו לעצמם חובה של כבוד להיות שותפים לגורל חבריהם לנשק).

למרבה המזל, חיילים שבוים הונגרים, בולגרים וקרואטים "בני דת משה" לא נכללו בקטגוריות אלו. הגרמנים הכירו רק ביהודים, שהיו חייבים להצהיר על יהדותם.

כך הגיעו אל שורות שבויי המלחמה היהודים בגרמניה כ־650 קצינים וחיילים יהודים בעלי דרגות שונות, בעיקר משורות המילואים, והם נשארו שבויי מלחמה עד לסופה, באביב 1945. הקצינים שוכנו במחנות הקרויים "Oflag", ושאר החיילים נלקחו אל ה"סטלגים".

לאחר הנסיון המר מימי מלחמת העולם הראשונה בכל הקשור ביחסן של המעצמות אל שבויי המלחמה של האויב, נחתמה בשוויץ ב־27.7.1929 אמנה בינלאומית ביחס למעמדם של שבויי המלחמה, היא "אמנת ז'נבה" ("Convention de Geneve"). במטרה להבטיח יחס הומני כלפי שבויי מלחמה. למעט ברית המועצות ויפן כמעט כל המדינות, לרבות גרמניה, חתמו על האמנה. במהלך מלחמת העולם השנייה יושמו סעיפי אמנת ז'נבה לכ־4 מיליון (מכלל 12 מיליון) שבויי המלחמה. כיוון שגם קצינים וחיילים גרמנים

היו נתונים בשבי במלחמה זו, היה זה מעניינה של גרמניה להכיר ולו למראית עין בסעיפי אמנת זינבה, כשם שהעובדה שברית-המועצות לא היתה חתומה על האמנה היתה נוחה להם, ומיליוני השבויים הסובייטיים היו נתונים בתנאים מחפירים ורבים מהם ניספו. על פי כללי האמנה צריך היה לרשום את שבויי המלחמה בנופלים בשבי, ואת הרשימות להמציא למשרדי הצלב האדום הבינלאומי בז'נבה. כיוון שדבר זה מנע מהגרמנים לנהוג ביהודים שנלקחו כשבויי מלחמה כפי שנהגו בכלל האוכלוסיה האזרחית ברחבי אירופה הכבושה ועל אף נסיונם להחיל את "הפיתרון הסופי" גם עליהם, לא נותר להם אלא להתנכל ליהודים השבויים בדרכים שונות של כפייה, בהשפלות והגבלות למיניהן. בצעדיהם אלו זכו לתמיכתה המלאה של "הממשלה הסרבית להצלת העם" בראשות הגנרל מילן נדיץ', שהיו לה תומכים ומלשינים גם במחנות השונים. בנסיונם למצוא את האשמים בטרואמה שהותירה התבוסה המבישה ניסו להפיל את האחריות על היהודים, וזכו בכך לתמיכה בלתי מסויגת מצד השלטונות הגרמניים במחנות. אלמלא נמצא בנירנברג קצין סרבי שלא נרתע מסיפור ארועי המלחמה קצרת הימים שבמהלכה גילה אחד היהודים אומץ-לב בלתי רגיל, לא מן הנמנע שהדברים היו מגיעים אפילו למעשי לינץ'.

ההפליה והטרור היו שיטתיים ביותר. היה זה מצב של שבי שנוספה לו שלילת זכויות על פי תורת הגזע. בתחילת שנת 1942 סומנו הקצינים היהודים בנירנברג, באופלאג B VIII, על ידי הטבעת סמל צהוב עם מגן דויד שעליו הכתובת "JUDE". המסומנים פנו במחאה חריפה אל מיפקדת המחנה, אלא שמיד אחרי כן הופרדו משאר השבויים ושוכנו באגף הענשים, הוא מחנה "ס". זה היה מחנה בתוך מחנה, כך שהסמל הצהוב היה מיותר. ההפרה הבוטה של אמנת זינבה התרחשה שוב בעת העברת היהודים מאופלאג VI C באוסנבריק אל הבונקרים התת-קרקעיים של קרמאז'ינו בשטרסבורג, כאשר הקצינים רותקו בשלשלאות במהלך העברתם לשם.

היו גם רציחות, התאבדויות מבוימות ופציעות. אף-על-פי-כן, רוחם של שבויי המלחמה היהודים לא נשברה. אף שנודע להם על הגורל הנורא שפקד את משפחותיהם, שנרצחו באותה מולדת שלמענה יצאו למלחמה, השכילו לעבור את כל דרך החתחתים עד ליום השחרור. בשובם ליוגוסלביה עוד הספיקו רבים מהם להצטרף ללחימה, שטרם הגיעה לקיצה. האחרים נרתמו למלאכת השיקום והבנייה של הארץ ההרוסה. מרביתם נותרו חסרי משפחה, והיה צורך להתחיל הכול מן ההתחלה. מעל 60.000 מכלל האוכלוסיה היהודית בת 75.000 נפש שחיה ביוגוסלביה ערב מלחמת העולם – ניספו. ההכרעה נפלה: אם כבר שומה להתחיל הכול מחדש, יבנו את עתידם ועתיד משפחותיהם, לרוב החדשות, בארץ שלהם. רבים מהם הגיעו בעליות הראשונות לישראל, בסוף שנות הארבעים.

זהו סיפור קורותיהם של קצינים וחיילים יהודים יוצאי יוגוסלביה, שהיו כלואים כשבויי מלחמה במחנות בגרמניה, המסופר במלים ובתמונות, כעבור 50 שנה. למען לא יישכח.

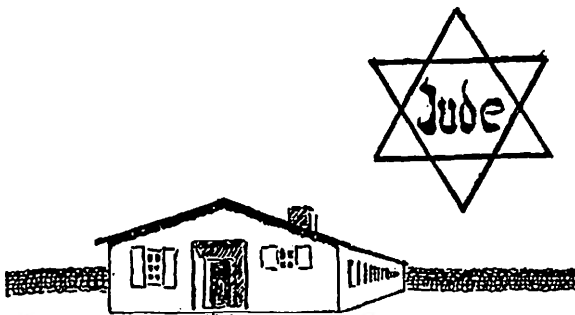
מקורות

★ צבי עזריה הלפגוט, עדים אנחנו, ת"א 1970.

★ יוסף לדור-לדרר: יהודים כשבויי מלחמה בגרמניה, תוך שימת לב מיוחדת לחיילים יוגוסלביים, ילקוט תשי"ח-תשל"ח, התאחדות עולי יוגוסלביה, ת"א 1978, עמ' 174-157.

- ★ Oto Bihalji-Merin, Do vidjenja u oktobru, Beograd 1947.
- ★ Dnevnik Ženje Kozinskog, Beograd 1961.
- ★ HAGADA, prigodom proslave 20-godišnjice oslobodjenja iz zarobljeničkih logora u Njemačkoj, Tel Aviv 1965.
- ★ IZ ROPSTVA U SLOBODU, Tel Aviv 1980.
- ★ Josef Lador-Lederer, Jevreji u nemačkom ratnom zarobljeništvu, s naročitim osvrtom na jugoslovenske vojnike, Yalqut 1948-1978, Udruženje doseljenika iz Jugoslavije (HoJ), Tel Aviv 1978, str. 157-174.
- ★ Josip Presburger, Oficiri Jevreji u zarobljeničkim logorima u Nemačkoj, Jevrejski istorijski muzej, ZBORNIK 3, Beograd 1975, str. 225-275.
- ★ SEČANJA prigodom proslave 25-godišnjice oslobodjenja iz zarobljeničkih logora u Njemačkoj, Tel Aviv 1970.
- ★ Stanislav Vinaver, Godine poniženja i borbe, Život u nemačkim "Oflazima", Beograd 1945.
- ★ Nikola Vujanović, Front u žicama, Beograd 1979.

כמו כן השתמשנו בחומר שהתפרסם מעת לעת ב"ביילטן", ביטאון התאחדות עולי יוגוסלביה, וב"יבריסיקי פרגלד", בטאון איגוד הקהילות היהודיות ביוגוסלביה היוצא בבלגראד, בדברים מפרי עטם של דויד-דאציה אלקלעי, אברהם-ארפד אפשטיין, ולדימיר קראוס, ואחרים.

צייר משה מבורך.

לפני השבי: פגיעה בכבוד

מירקו פוקס נקרא באוקטובר 1940 למילואים. בינתיים יצאה ההוראה על הגבלת מספר המקומות המוקצים לתלמידים ממוצא יהודי ברישום לבית-הספר התיכון ולשנת הלימודים הראשונה באוניברסיטה. בתו של מירקו פוקס, לאה, שסיימה בית ספר יסודי, נכללה גם היא במסגרת ה"נומרוס קלאוזוס" ולא איפשרו לה להירשם לבית הספר התיכון. היא התבשרה על כך ב־19.10.1940. בתגובה שיגר מירקו פוקס אל מפקדו הודעה על פרישתו מתפקידו כקצין מילואים, מן הטעמים הבאים:

"לאחר שעקב החלטת שר החינוך אני נחשב מעתה לאזרח סוג ב', אם לא למטה מזה, אף-על-פי שהחוקה קובעת שוויון זכויות בין כל האזרחים כולם, ללא הבדלי לאום והשתייכות דתית, אני רואה את עצמי בתוקף החלטה זו ככלתי ראוי להוסיף ולשרת בתפקידי כקצין מילואים... ברור לי שאם התפטרותי תתקבל, ייגרם לי אישית נזק ממשי, אך אני סבור שגם כטוראי המועסק בחפירת תעלות או ככל עיסוק דומה אוכל לתרום למדינתנו... אני רואה בצעד שנקטו הרשויות כאשר גרשו את בתי מבית-הספר עלבון כבוד, ואני סבור שיחס כזה אל משפחתי מעיד שאינני נחשב בעיני רשויות המדינה החדשה כאזרח ראוי דיו. כיוון שאני רואה בשירותי כקצין בצבא תפקיד גבוה ומכובד, לא אוכל להרשות לעצמי להוסיף ולשרת בתפקיד זה ולהתהדר במדי קצין, כאשר הזכות להיחשב לאזרח הגון נשללת ממני בפועל..."

"שירות המילואים" של מירקו פוקס אך ארבע וחצי שנים.

בניעה, התפוררות, שבי

על מספרם של קצינים וחיילים שנפלו בשבי הגרמנים עם מפלת צבא יוגוסלביה המלוכנית ניתן ללמוד גם מן העובדה, שהגרמנים לא הספיקו לארגן די מערכות תובלה להעברת מספר ענק כזה של שבויים, ואפילו לא על ידי דחיסתם אל קרונוות בקר, שכל אחד מהם הכיל הרבה יותר "ראשים" מן המכסה המותרת ככתוב. בתחילת מאי 1941, כאשר רוב רובם של שבויי המלחמה כבר הגיע לנירנברג או לאוסנבריק או שנמצאו בדרכם למחנות אלה, הוסיפו להמתין להעברתם לגרמניה המוני שבויים שנותרו עדיין במחנה המעבר בבלגראד. הם בכל אופן זכו מפעם לפעם להברית דואר מהמחנה או לידיעה כלשהי על משפחותיהם או מהן.

במקרים מסוימים קיבלו יחידים אישור על היותם שבויי-מלחמה והמתינו בבתיים עד שיגיע תורם. אחד מאלה היה ד"ר הינקו סאלץ. כשאר היהודים סומן בטלאי הצהוב ויצא לעבודות כפייה בפינוי ההריסות. ב־27 ביולי 1941 זומנו כל היהודים בני 16 עד 60 שנה אל רחבת המפקדים בטשמיידאן. יום לפני כן ביצע צעיר בשם אלמוזלינו מעשה חבלה שכוון נגד הגרמנים והצלית להימלט אל שורות הפרטיזנים. כפעולת נקמה ערך אגון סאבוקושק, הקומיסר לענייני יהודים, סלקציה, בחר מעל למאה יהודים חפים מפשע ואיים להוציאם להורג בירייה אם לא יימסר לידי השלטונות מבצע פעולת החבלה עד לשעה שש אחרי הצהריים. אחד ממאת האנשים שהפור נפל עליהם היה גם ד"ר סאלץ, שבדרך מקרה נמצא בידו האישור המעיד כי הוא שבו מלחמה גרמני, ואת האישור הזה הציג בפני הקומיסר אגון. מאות בני הערובה הוצאו להורג ואילו ד"ר סאלץ הצליח להימלט אל שטח הכיבוש האיטלקי.

משה אלפנדר, לעומת זאת, הצליח לקפוץ מן המשאית לאחר שנישבה ולשוב אל ביתו. הוא לא יכול היה להעלות על דעתו כי עשוי היה להישאר בחיים אילו הובל אל השבי. הוא נרצח במחנה טופובסקה שופה.

קבוצה של אנשי-צבא יוגוסלבים נקלעה לסופיה. פאפו, יהודי מסופיה, עבר לידם ופנה אליהם בשפה הספניולית: "יש יהודים ביניכם?" אחד מהחיילים זיהה את עצמו. פאפו שיחד את השומר ו"פדה" את השבוי. האיש חזר מאושר אל עירו ביטולה ואל חיק משפחתו, משם התכתב עם איש חסדו עד ל-11 במרץ 1943, עת הובל עם משפחתו אל מותם בטרבלינקה. פאפו לא מחל לעצמו כל ימיו על כי במו ידיו הביא בעקיפין למותו של האיש.

"הטובעים"

אנשי צבאה של יוגוסלביה המלוכנית נישבו בדרכים שונות ומשונות. לאחר כיבושה של יוגוסלביה, סירבה אחת מקבוצות הקצינים והחיילים להיכנע לגרמנים. הם עברו את הגבול הדרומי, נכנסו ליוון והרחיקו עד לקלאמאטה שבחלקו הדרומי של הפלופונסוס. שם נפלו בידי הגרמנים והובלו אל מחנה האיסוף הגדול בקורנט, ומשם הועברו ברכבת לנמל פיריאוס.

ב-24.5.1941 הועמסו 500 שבויים יוגוסלבים על ספינת התובלה היוונית "הלנה קנווריוטי", שהפליגה בדרכה אל סלוניקי כשדגל גרמני מתנוסס עליה. כעבור שלושה ימים, ב-27.5.1941, במרחק של עשרה קילומטרים מן החוף, פגע טורפדו בדופן הימנית של הספינה ובבת אחת החלו המים לפרוץ פנימה. בהלה פשטה בין האנשים, שכן לשבויים לא היו חגורות הצלה. מי שידעו לשחות זינקו אל המים, אחרים ניסו להאחז בחפצים שונים שצפו על פני המים. כעבור פחות מחצי שעה שקעה הספינה וטבעה. שעתיים לאחר האסון הופיעו כמה ספינות יווניות, שקלטו את הניצולים והעבירו אותם אל הנמל הקרוב שבהאלקידיקי. שם כבר המתינו להם הגרמנים, שאספו אותם והעבירם לסלוניקי, ומשם אל מחנה שבויים בגרמניה. במיפקד נעדרו 180 איש: 147 מכלל 377 הקצינים טבעו, ומספר הקורבנות מכלל 123 בעלי דרגות אחרות היה 33. בין הטובעים היו גם כמה יהודים, ביניהם אנדרייה לוסטיג ואוטו שטיינר. שמות האחרים אינם ידועים. בין הניצולים, שנשלחו לגרמניה, היו ננדור-נוח פרנקל, וויקו קיש, רוברט פאנט, יעקב שווארץ ולדיסלב-צבי ויג.

הנריק פינגרהוט (1910-1941)

באופלאג 8 ווא בנירנברג שוכנו השבויים שהגיעו מן הארץ אשר הובסה מהר כל-כך ובאופן מחפיר שכוה. הגאווה הלאומית היתה פגועה, חיפשו את האשמים. עד ש"מצאה" אותם קבוצה קטנה, קולנית ושוחרת קרב, של קצינים יוגוסלבים. וכי מי אם לא היהודים יכול להיות אשם? היהודים הם האשמים, יהודים ששירתו כקצינים בצבא המלוכני. הם שחיבלו, הם שתמכו בגרמנים!

האווירה היתה מתוחה ביותר, באוויר ריחף ריח לינץ'. אז קם אחד השבויים, סגן-אלוף במטכ"ל לשעבר יפטה יובאנוביץ', וביקש את רשות הדיבור. "רבתי הקצינים, במלחמה זו נוצחנו בפחות מעשרה ימים," אמר יובאנוביץ'. "מתקבל הרושם כי בשום מקום לא גילה איש כל התנגדות שהיא, אם כי היו פה ושם גם גילויים כאלה. על מקרים יוצאי דופן אלה, הראויים להוקרה, הייתי רוצה לספר לכם כעת, ולהבהיר שגם במלחמה קצרת ימים זו היו גם היו גיבורים, אנשים שעל פי כל

אמות מידה ואפילו עקרונות מחמירים מן הראוי להעניק להם את אות הגבורה. אחד מהם היה יהודי. רבים הכירו אותו על פי קולו, גם אם לא ידעו את שמו. זה היה הנריק פינגרהוט, לשעבר קריין ברדיו בלגראד. כקצין מילואים נקרא גם הוא לשרות צבאי ושירת בחטיבה שלי. עם פרוץ המלחמה נמצאנו בדרום הארץ, בחזית הסמוכה לדבאר. בעוד הטנקים האיטלקיים מתקרבים והולכים, כינסתי את כל הקצינים שלי וביקשתי שאחד מהם יתנדב לצאת בראש קבוצת חיילים כדי לבדוק מה ניתן לעשות מול פני הפלישה. איש לא קם, איש לא היה מוכן להתנדב חוץ מיהודי אחד, הנריק פינגרהוט. הוא יצא בראש חייליו ולא רק שהביא לנו ידיעות יקרות ערך, אלא גם לקח בשבי והביא אלינו טנק איטלקי על צוותו. במשך ארבעה ימים רצופים המשיך פינגרהוט להיות המתנדב האחד והיחיד. ביום הרביעי, 9.4.1941, איתרע מזלו ובדרכו אל הבסיס, ליד הכפר ג'פישטה, נפל חלל. כיוון שהאיטלקים תקפו, לא היתה לחיילים שהות לקבור אותו, ויש להניח שנותר בשטח לשמש טרף לעיט. באופן זה, רבותי הקצינים, מצא את מותו הנריק פינגרהוט, אדם הראוי שיוענק לו אות קרגיורגיה כהוקרה על גבורתו. דממה השתררה במקום. הקצינים, עד לא מכבר במצב רוח "קרבי", התפזרו נכלמים. אפשר לומר שהנריק פינגרהוט המת הציל ממעשה לינץ' את עמיתיו היהודים השבויים.

יהודית ברגמן-פינגרהוט, רעייתו של הנריק, חיפשה את עקבות בעלה וב-9.3.1943 קיבלה באמצעות הצלב האדום הבינלאומי את הידיעה על נפילתו בכפר ג'פישטה ליד דבאר. כל הפרטים מתאימים לאלה שנמסרו בנירנברג מפי סגן-אלוף יפטה יובנוביץ'.

"השיבה למולדת" אל חיק המוות

כללי אמנת ז'נבה קובעים כי בהיעדר תנאים לטיפול רפואי נאות בשבויים החולים אנושות, חייבת המעצמה שמחזיקה בהם להחזירם למולדתם או לארץ ניאוטראלית כלשהי. היה מובן מאליו שיישום ה"שיבה למולדת" אל סרביה בראשות נדיץ' פירושה מבחינת היהודים היה מוות ודאי. על-אף נסיונות השכנוע להימנע מן השיבה, נרשמו שנים-עשר משבויי המלחמה החולים באמצע שנת 1942 כמועמדים "לשוב למולדת". בהגיע הקבוצה אל תחנת הרכבת של בלגראד נשללה מהם דרגתם הצבאית והם הפכו ל"יהודים מן המניין", שהובלו ב-24 ביולי 1942 אל מחנה באניצה וב-3 באוגוסט נורו למוות. עם הרוגי מחנה באניצה נימנו:

באואר רוברט, סוחר, יליד 27.2.1890, מקארלובץ;

אבנשפנגלר לאופולד, אדריכל, יליד 3.6.1903, מדובריניה;

גיסקן רודולף, רוקח, יליד 1902 מפליבניצה;

גורין זיגה, סוחר, יליד 25.10.1889;

גוטמן בלה, רוקח, יליד 10.6.1906;

הירשער רוברט, פקיד, יליד 9.6.1904 מקופריבניצה;

הוכנר דויד, מנהל בנק, יליד 10.10.1885 מניש;

קריסהאבר לאדיסלב;

פינטוביץ' יובאן-ז'אן, פקיד, יליד 14.1.1889 מבלגרד

לאדיסלאב-לאצי קריסהאבר

"השיבה למולדת" אל בולגריה

שלטונות הצבא הגרמניים נהגו לשחרר מפעם לפעם מן השבי קצינים יהודים שהזדהו כנתיני אחת הארצות הידיותיות מבין מדינות הציר. ב-1942 נרשמה קבוצה של קצינים שהתגוררו בעיר פירוט. בעת ההיא היתה פירוט מסופחת לקיסרות הבולגרית. בהגיעם מסופיה לפירוט, נעצרו ב-12 במרץ 1943 ועם שאר יהודי מקדוניה נשלחו אל מותם בטרבלינקה.

אחד מהם, מילה ויס, היה בר מזל: הבולגרים לא הכירו בו כאחד מ"שלהם", והוא הוחזר לגרמניה.

גם פאבלה מלמד יצא עם הקבוצה הזאת, לאחר ששינה בתעודת הזהות שלו שתי אותיות שהפכו את שמו ליפאבלה מוחמד' ואותו ל"טורקיי". מסופיה יצא לאיסטנבול ומשם הגיע לארץ ישראל, התנדב לצבא הבריטי ולחם עם כוחות הבריית במדבר המערבי בצפון אפריקה.

משמאל: ד"ר מוריץ ברוך, פאבלה מלמד ("מוחמד"), אלברט אלטרץ, מנוח אלקלעי, אלכסנדר בצלאל — קדמון-לוי (שקיבל את פני הקבוצה), סמי אלפנדרי ומילה וייס. התצלום נעשה בסופיה בשנת 1942.

S leva: dr Moric Baruh, Pavle Melamed ('Muhamed'), Albert Altarac, Manoh Alkalaj, Aleksandar Becalel — Kadmon-Levi (koji je grupu prihvatio), Sami Alfandari i Mile Vajs. Fotografija je snimljena u Sofiji 1942. godine.

Dr. Moritz Baruch. Pavle Melamed ('Muhamed'), Albert Altaras, Manoakh Alcalay, Alexander Bezael, alias Kadmon-Levi [who welcomed the group in Sofia], Samy Alfandary and Mile Vajs (Weiss) Picture taken in Sofia in 1942.

נירנברג, אופלאג B XIII

אנו מגיעים לנירנברג, מולדת חוקי הגזע.

בליל כפור דומה מחנה נירנברג לעיר גדולה. בקצותיו בונקרים ועל המגדלים ניצבים שומרים חמושי מקלעים, המכוונים אלינו. מעלינו שמיים משורבטים באורות הפרוזיקטורים. לא זכור לי כמה שערים נפתחו לפנינו וכמה נסגרו מאחורינו, דרך כמה גדרי תיל עברנו.

אנו ממתנינים בצריף-העץ הקר. קבלת הפנים, החיפוש בכלינו והרישום בכרטסת המחנה נמשכים יום תמים. כל אחד מאיתנו מקבל דיסקית מתכת שעליה נחרט:

Oflag XIII B. Kgf No. ... (מחנה הקצינים XIII B, שבוי מלחמה מסי...)

משבוצע הרישום, הפכנו למספרים. חשנו עלבון, לא שיערנו כי זוהי ערובה לחיים, הענקת תוקף חוקי למעמדנו כשבויים במונחי אמנת ז'נבה.

במענה על שאלת הלאום הצהירו רבים מאיתנו כי הם סרבים או קרואטים בני דת-משה. נאמר לנו שאין דבר כזה. רשמו אותנו כיהודים. היינו קבוצת אנשים בעלי מקצועות שונים, יוצאי מקומות רבים ושונים, נבדלים איש מרעהו מבחינת המוצא והמנטליות, הגיל והדרגה הצבאית, ורק שני דברים היו משותפים לכולנו: היותנו יהודים ושבויי מלחמה.

היינו מלוכלכים, שורצי כינים, לא מגולחים. לאחר המסלול הארוך המפרך בדרכי רומניה והונגריה עד שהגענו למקום השבי, היו מדינו מטונפים וקרועים. כאשר התרחצנו, עברו המדים שלנו חיטוי. קיבלנו אותם מקומטים, עם כתובת שהוטבעה על החולצה בשלוש אותיות גדולות: KGF (Kriegsgefangener, שבוי-מלחמה), כדי שייקל לזהות אותנו במקרה שננסה להימלט.

רק לפנות ערב שיכנו אותנו בביתנים. דרגשי-עץ דו ותלת קומתיים ומצעי-הקש נידמו למאורת כלבים, הרצפה היתה מכוסה ברפש, האוויר חמצמץ, רווי אדים ערפליים.

התחלחנו: האפשר לחיות ולשרוד בתנאים אלה?

התקבצנו סביב תנור הברזל שניצב באמצע, כי חומו לא הספיק לחמם את כל חלל הביתן.

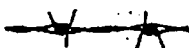
הימים הקצרים ארוכים כלי-כך. בלילות אנו קמים כמה פעמים, מדשדשים לעבר בית השימוש המרוחק כשלושים מטר. יקיצה עכורה, רחצה בחוץ, במים מקפיאים. בתוך הצריפים אנו קופצים במקום, כדי להערים על הכפור.

ב-2 בפברואר 1942 הופרה אמנת ז'נבה בהפליה בוטה נגדנו. הקצינים היהודים השבויים אולצו לשאת על מדיהם סמל גדול צהוב שעליו מוטבע מגן-דוד שחור, עם המילה "JUDE" בתוכו. סגן-אלוף (מיל.) המהנדס לבל ורב-סרן (מיל.) יצחק ברוך שיגרו ב-4 בפברואר 1942 מחאה בכתב אל הגנרל סטאניסלבלייביץ', שנכתב בה כי שני אמצעים אלה מהווים הפרה של אמנת ז'נבה, האוסרת על כל אפליה בין השבויים מטעמי דת, שהרי כולם נפלו בשבי כקצינים יוגוסלבים, ודבר זה חייב להבטיח שוויון זכויות מלא ביניהם לבין שאר הקצינים השבויים. השניים מבקשים מבעל הדרגה הבכירה בין הקצינים השבויים להתערב בעניינם ולנקוט בצעדים המתבקשים כדי לבטל את ההוראה.

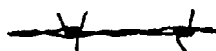
כעבור יומיים הגיעה תשובת הגנרל ר. פטרוביץ, שציין כי דיווח לשלטונות הגרמניים על התלונה ונאמר לו שההוראה הגיעה מטעם אסא (המיפקדה הגרמנית העליונה), ועל כן אין שלטונות המחנה יכולים ואינם מעוניינים להתערב. נמסר לו שאין להפנות את תלונת היהודים אל המיפקדה הגרמנית המקומית במחנה, אלא יש להחזירה לשולחיה כבטלה ומבוטלת. לבסוף, יש גם להביא לידיעת היהודים כי ב־5 בפברואר הם מצוים להתייצב כשהסמל תפור למדיהם.

מהנדס יבגני־זיניה קוזינסקי רשם ביומנו:

"הגילויים האנטישמיים ממוטטים את התיאוריה שלנו, כי ראוי היה שעמיתינו הלא־יהודים יגלו דווקא ברגעים הקשים ולו שמץ של אהדה כלפינו, במצבנו כיסומניים. ביוגוסלביה יצאנו למלחמה והיינו מוכנים להקריב למענה את חייו לאו דווקא כיהודים, אלא כפטריוטים. בהשוואה לרבים מעמיתנו, הצטיינה התנהגותנו ביתר הגינות. אם אצא מכאן בחיים – אפנה אל הציונות."

ב־26 במרץ שוחררנו מנשיאת הסימן הצהוב עם המגן־דוד ושוכנו בנבדל מכל האחרים, באזור מגודר בתיל ובביתן נפרד, B VII, שהיה מבודד כליל משאר הביתנים. זה היה מחנה בתוך מחנה, גיטו בתוך השבי. קיבלנו פחות טפסי התכתבות עם המשפחה, דבר שהיה לנו קשה ביותר, שכן הגיעו אלינו ידיעות על רדיפות היהודים בארצנו הכבושה והמבוותרת. בעניין זה היו גילויים ראויים לשבח של עמיתינו הלא־יהודים, שעל אף הסכנה להיפגע מכדור אחד השומרים היו משליכים אלינו מעבר לגדר־התיל את הטפסים שלהם, או שהיו מעבירים אלינו ידיעות.

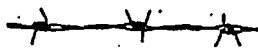
כדי להקל על מלאכת הצנוורה הגרמנית, היינו רשאים לנהל את ההתכתבות שלנו רק בשפה הגרמנית. היתה אפילו חותמת דו־לשונית שהוטבעה על הטופס: "Nur in Deutscher Sprache schreiben" ו"תשובה רק בשפה הגרמנית", בתוספת של "אסור לכתוב בין השורות". וכדי למנוע כתיבה בדיו סמויה, נמשח כמעט כל מכתב בנוזל לחשיפת מסרים סמויים. המכתבים המצונזרים נשאו את החותמת "Geprüft".

למיגבלות אלו התחכמו באמצעים שונים, שלא פעם היה קשה מאוד לפענחם. לימים, כשהעבירו אותנו שוב ושוב ממחנה למשנהו ובכל העברה כזאת היו מחפשים והופכים בכלינו, זייפו חברינו את החותמת Geprüft, כדי שהגרמנים לא יחרימו בשעת החיפוש יומנים ומכתבי סתר שונים.

מבחינתנו כשבוים היו הידיעות על משפחותינו ומן החזית מכריעות בחשיבותן. בעניין המשפחות – היקף האסון, ומן החזיתות – ידיעות שהיו תמיד רוויות אופטימיות. למן השנה הראשונה שלנו כשבוים טיפחנו בלבנו תקווה שתהיה גם האחרונה.

מיומנו של מהנדס יבגני־זינייה קוזינסקי:

"ביום השנה לנישואיי פניתי לקרוא את שני מכתביה האחרונים שקלרה. השפעתם עלי היתה מוזרה. אינני רגיל עוד שמישהו אומר לי "זיניציקה היקר, האהוב", שפונים אלי בעדינות, באהבה ובדאגה, כפי שרק רעיה ואמא עשויות לדבר. הייתי אחוז התרגשות. העדינות, השפה הרכה, האהבה, הכאב והיאוש חנקו אותי. קראתי, נסחפתי, ומכאובי הפנימי הלך והתעצם... הדבר נמשך כמה ימים. מאז לא שבתי לקרוא במכתבים הישנים. רק הוספתי לשמור עליהם בקנאות בכיס הפנימי של חולצתי."

היינו רשאים לקבל חבילות עם מצרכי מזון, סיגריות וכל מיני דברים קטנים שהקלו במידה רבה על חיי השבי, ותכופות גם שימשו כ"אמצעי תשלום" בידינו להשיג הטבות למיינהן. את החבילות יכולנו לקבל רק אם הקפדנו לשלוח את ה"Paketschein" שלנו (איש לא קרא אחרת ל"מדבקות" הללו).

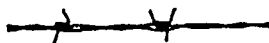
קיבלנו טפסים שבהם הוראות מדויקות למשלוח החבילות, והיה עלינו לשגר אותם אל השולח הפוטנציאלי של חבילה.

כאשר הגיעו לבסוף החבילות הראשונות, הם שיקפו בכל פרט ופרט שבהן את הדאגה והאהבה אלינו. הכול היה ארוז בתשומת־לב. הרגשנו שאיננו לבד. מישהו אישם אוהב אותנו, חושב עלינו. לא היינו מודעים כלל לכך שעל פי רוב היה מצבנו טוב משלהם. לא שיערנו לאילו ויתורים נדרשו ובאילו קשיים היה כל זה כרוך, לא העלינו על דעתנו כי המשפחות חסכו מפיהן כדי להקל עלינו את שבינו.

ההתכתבות עם המשפחות נפסקה. כמעט מדי יום ביומו מגיעה אל מישהו ידיעה מצונזרת על אסון שפקד את משפחתו, או שאדם שכל את אחיו, שאביו נורה או כל משפחתו נרצחה. מגיעות גם הידיעות על קורבנות הראציה בנובי־סאד, שהושלכו אל מימי הדאנובה, על היעלמותם של עצירי מחנות ההסגר בבלגראד, בבאנייצה ובטופובסקה שופה, על ההשמדה השיטתית של האוכלוסייה היהודית. כל גלויה כזאת פוגעת היישר בלב, פעם בזה ובפעם בזה.

כאן בשבי יצרנו לנו משפחה יתחליפית. אם אמנם, כפי שנודע לנו — אף שאיננו יכולים להאמין בזה — פקד האסון את משפחתנו הרחוקה, קל יותר לקבל את הידיעה בהיותנו חלק מ"משפחה" שבה כל אחד מאיתנו פגוע. נחמה עגומה, ובכל זאת נחמה פורתא.

קמעה קמעה אנו מתוודעים לגורלם של אלה שאיננו יכולים להתכתב איתם ישירות. על פי רוב מתנהלת ההתכתבות בשפה מוצפנת מיוחדת, אסוציאטיבית, תוך שימוש בביטויים בעברית ובשפות אחרות. כך למשל מודיעים לנו על מות יקירינו במשפט

האומר שנסעו לבקר אצל מר מלאך-המוות, ובבית נשאר "קדיש" וכדומה. מפליא רק שלעיתים עוד מוסיפים, שלבטח שפר גורלם של מי ש"נטעו", בהשוואה לאלה שנשארו בבית.

מהמולדת מגיע העיתון "הזמן החדש". המון ידיעות מחרידות: "200 קומוניסטים ויהודים נורו למוות", "122 בני ערובה, יהודים וקומוניסטים, נורו למוות בפעולת תגמול". המילה "יהודים" איננה נכתבת עוד באות רבתי, אלא באות רגילה. דבר פעוט המדגיש את פחיתות הערך של כל מה שהינו "יהודי".

היססנו אם להראות לחברים שלנו את "הזמן החדש" מה-19 ביולי 1941. כל עוד רק מדברים על בני הערובה, אדם מרגיש חלחלה ואימה, אך הפעם הובאו גם שמות ההרוגים, ביניהם פאבלה ביהאלי, אחיו של חברנו אוטו ביהאלי וכן יבגני מנדלבאום, קרוב משפחה של רפאילו בלאם.

בוודים מקבלים מכתבים מאלבניה, מהונגריה, מבולגריה, מעל לכול מדלמטיה, שסופחה לאיטליה. לא פעם מגיעים המכתבים דרך כתובות שונות, לעיתים קרובות בלתי מוכרות, אבל כתב היד מוכר.

Kriegsgefangenenpost
Antwort-Postkarte
An den Kriegsgefangenen

Gebührenfrei

4M

BEGRAD 31
11.4.42
BEGRAD A

Absender:
Nedawca

Vor- und Zuname:
Lew I. Nedawca

Ort:
Miesocowatz

Strasse:
Kriegsgefangenenlager XIII B, Nürnberg

Karte:
Deutschland (Allemagne)

Getragene Nummer: 7488

Legende/Bezeichnung:
Kriegsgef.-Offizierlager XIII B, Nürnberg

Haracke-Nr.: 39

Poststempel: 3-Block 37

B. Steffgott Herman

עד דצמבר 1941 עוד קיבלו כמה מחברינו תשובות מבני משפחותיהם בארצם הכבושה. הנשים והילדים הועברו בין ה-8 ל-12 בדצמבר 1941 אל מחנה סיימישטה, הוא "Judenlager Semlin" שהוקם בביתני יריד בלגראד על אדמת "המדינה הקרואטית העצמאית", (אם כי ההנהלה היתה בידי הגרמנים), ועוד זמן מה היה מי מאיתנו מקבל אפילו משם תשובה. האחרונה נושאת תאריך 14 באפריל 1942. מאז — לא כלום. אז לא ידענו שממרץ עד ראשית מאי 1942 היו עצירי סיימישטה מובלים בתוך תא גז נייד — משאית שנועדה במיוחד למטרה זו ונודעה בשם "קוטלת נפשות" — ושכולם עד אחד נחנקו למוות.

לא היתה זו הפסקה שחלה בהתכתבות, אלא נתק גמור, לאחר תנועת מכתבים סדירה יחסית, שהתנהלה עד אז. אנו כותבים מכתבי טירוף, מבקשים, מפצרים, משביעים, פונים לאלוהים ולבני-אדם, ללא הועיל. כל תשובה אינה מגיעה. אנו פונים גם אל הצלב האדום הבינלאומי, כי אין לנו שום כתובת אחרת. לעיתים אנו נענים בתשובות מוזרות. אנו מנהלים מאבק על מנת שאמנת זינבה תיושם כפי הראוי על שבויי המלחמה. לנו, ליהודים, שום מחאה איננה מועילה. אבל כמה מחברינו, שבויים סרבים הנשואים לרעיות יהודיות, מצילים את נשיהם מן הגירוש למחנה (דושאן טימוטיביץ'), אפילו משיגים את שיחרורן ממחנה סיימישטה (פרדראג אנטוץ').

~~_____~~

ב-21 בינואר 1942 היפנה זקן צריף מספר 16 באוסנבריק, בשם של 31 השבויים המוחזקים בו, מכתב אל נשיא הצלב האדום בבלגראד:

אדוני הנשיא הנכבד,
קיבלנו את אישורה של מפקדת-המחנה הגרמנית לפנות אליך בדרך זו. לפיכך אני רשאי להפנות אליך, בשם חבריי, את הבקשה הבאה:
גרוש היהודים מבלגראד למחנה פגע קשות גם ברבים מאיתנו, אבות למשפחות שחיו בבלגראד. מראשית דצמבר אשתקד לא הגיעו אלינו שום ידיעות מבני משפחותינו, ואנו שרויים בדאגה כבדה. איננו יודעים איפה נמצאים בני משפחותינו (סיימישטה?), גם לא אם הם חיים ובריאים, ואנו חרדים לבריאותם של הורים זקנים וחלשים וילדים רכים בשנים.

קצינים שנפלו בשבי בעודם ממלאים את חובתם לארצם ומולדתם, אנו פונים אליך, אדוני הנשיא, בכל לשון של בקשה כי תואיל להפעיל את השפעתך למען יתערב הצלב האדום המקומי אצל השלטונות האחראיים, הגרמנים והסרבים, כדי שבני משפחותינו, על פי הרשימה המצורפת, וכל משפחות הקצינים השבויים, ישוחררו ממעצרם הכפוי וישולחו מהמחנות אל בתיהם, ושעד להחלטה על כך יתאפשר קשר המכתבים בינינו לבין משפחותינו הכלואות במחנה.

חבריי לשבי ואנוכי נכיר טובה גדולה לך ולצלב האדום שלנו, אם תואילו לעשות ככל יכולתכם כדי להיוודע מה עלה בגורלן של המשפחות ששולחו אל המחנה ובמידת האפשר גם כי תדאגו שנציגכם יבקר אצלן ויודיע לנו מה מצב בריאותם ותנאי חייהם של בני משפחותינו.

אנו משוכנעים כי אתה, אדוני הנשיא, תגלה הבנה נאותה לדאגה המובעת בבקשתנו זו וכי תואיל בטובך לעשות ככל יכולתך למען המשפחות שלנו.
אני ורעיי עמי מודים לך מראש על היענותך.

ברחשי כבוד עמוקים,

דויד א. אלקלעי
סגן (מיל.) לענייני משפט
שבוי מס. 2169

למכתב צורף טופס לתשובה. המכתב נותר בלא מענה. אחרי המלחמה נמצא בארכיון הצלב האדום היוגוסלבי.

השמדתם של יהודי מקדוניה התחילה והסתיימה במרץ 1943. משפחתו של יעקב נבון היתה בביטולה המסופחת לבולגריה. המכתב האחרון שקיבל מהם היה מפברואר 1943 ומאז לא כלום. על שאלתו היכן נמצאת רעייתו עם חמשת הילדים, נענה על ידי הצלב האדום כי הם "נסעו בכיוון בלתי ידוע". אם ייוודע להם משהו עליהם – הם יודיעו לו. לא נמסר לו שה"כיוון הבלתי ידוע" היה מחנה המוות הידוע היטב, טרבלינקה.

GEBÜHRENFREI

1305

<p>Comité International de la Croix-Rouge Internationales Komitee vom Roten Kreuz</p> <p>AGENCE CENTRALE DES PRISONNIERS DE GUERRE GENÈVE (Suisse) Zentralstelle für Kriegsgefangene GENF (Schweiz)</p>	<p>M. NAVON Jakob</p> <p>Nr. 514</p> <p>Stalag XII/F</p> <p>Deutsches Reich</p>
---	---

14 OCT. 1943 232 c

Ref. Nr. C.C.Y. 4973 Genf, (Datum des Poststempels)
AL/YM

Das Internationale Komitee vom Roten Kreuz bestätigt den Empfang Ihres Schreibens vom 12.4.1943 (erhalten am 1.10.43) betreffend Ihre Gattin mit Ihren 5 Kindern wohnhaft in Bitolj, Sinanogina ul.10.

Es wird sich bemühen Ihrem Wunsch nachzukommen und Ihnen Mitteilung machen, sobald eine Nachricht eintrifft.

Hochachtungsvoll

הצלב האדום הבינלאומי מאשר קבלת בקשתו של יעקב נבון בקשר למקום המצאם של אשתו וחמשת ילדיו.

גם מכתבו של דויד קוורטלר מוחזר אליו. בני משפחתו בסקופיה "נסעו". גם הם
 - לטרבלינקה.

Kriegsgefangenenpost
 Correspondance des prisonniers de guerre

25.2.45
 -13
 d

An *Herrn.* *Zürich*
Abgerüst
Adolf Kwartler

Empfangsort: *Skopje*
 Lieu de destination
 Straße: *ad Buzula (255) 1077*
 Rue
 Kreis: - *Bulgarien*
 Arrondissement
 Landesteil: *Dorbanovo*
 Dept.

Gebührenfrei Franc de port!

СКОПЈЕ
 22-1.V.43-8
 СКОПЈЕ

Kwartler, vračena dopisnica.
 David Kwartler The returned Postcard.

קוורטלר, הגלויה שחזרה.

דיוקנו של דויד קוורטלר.
 צייר משה מבורך.

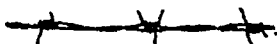
כל עוד קיבלנו חבילות מהבית לא היו בעיות. כאשר חדל כל קשר עם המשפחות, כאשר המשפחות בארצנו "נעלמו", הסתדרנו ככל שיכולנו. פנינו אל בני משפחה ואל חברים בחו"ל ושלחנו אליהם את ה" Paketscheine" ואף קיבלנו חבילות שהגיעו מן הארצות הכבושות בידי הגרמנים, בעיקר מצרפת, בלגיה והולנד, וכן מארצות נייטרליות, בעיקר שוויץ וטורקיה, וגם הצלב האדום בזינבה עזר הרבה מאוד.

בטורקיה שימשה מרייה באואר, אישה ממוצא יוגוסלבי, המרכז למשלוח החבילות. את המצרכים רכשה בכספה שלה, ובאירגון המשלוחים עזרו לידה הפליטים ששהו באותם ימים באיסטנבול, די"ר פראניו-פרי אופנר ורעייתו אילי, במשלוחים הידועים מאת "Ferili".

הבקשות ששלחנו היו מסתיימות בעיקרו של דבר באותו משפט: "Bitte, schicken sie mir ein Paket" (שלח לי חבילה, בבקשה). כך נולד גם שיר הנושא שם זה, מפרי עטו של פטר מציקיץ, שרפאילו בלאם אף הלחין אותו. להלן בית אחד ממנו:

כשבתנור הפחמים מתלהטים
ואנו את תחליף התה חולטים,
חברינו, מאה דיירי הצריף,
חולמים איש איש על סוף חביב.
אזי המכתבים לכל עבר עפים,
ונשלחות איגרות המפצירות בכול:
"זכור-נא את מצוקתנו ומעת לעת
Schicken sie mir ein Paket."

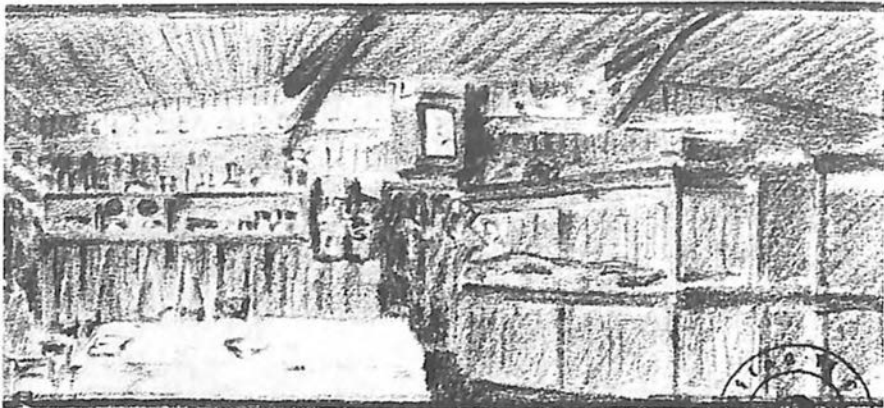
היה לנו מוסד מאורגן להפליא של "עזרה עצמית", שפעילותו עוררה את התפעלותם של חברינו הלא-יהודים, ואפילו של הגרמנים. במחנה היהודי הנהגנו את "חובת התרומה": כל מי שקיבל חבילה שהכילה מזון נהג למסור לידי חברנו מריו בכר 10% מתכולתה לטובתם של אלה שלא קיבלו כל חבילות שהן או שמזמן לא קיבלו מאוס, ובכר ניהל רישום מדויק.

פעילות שהיתה אופיינית גם היא לשבויים היתה איסוף כספים לטובת משפחות או חברים במצוקה, אם באזורי הסגר ואם במרכזי פליטים, ככל שהיה אפשר להגיע אליהם. מהמחנה היה אפשר לשלוח סכום של עד RM 100.

אופנבורג

באחת מקבוצות השבויים האחרונות שנתרו ממתניות בכלגראד עד להעברתן היינו כ-25 קצינים יהודים. ב-22 למאי 1941 הובלה קבוצת השבויים הלפני-אחרונה מהמחנה אל תחנת הרכבת, ולמחרת היום יצאנו משם כל הנותרים, כאלף במספר. דרך הונגריה ואוסטריה, (באותם ימים אוסטמארק, מרכיב ממרכיבי הרייך הגדול), הגענו בחצות ה-26 במאי אל מחנה אופנבורג, שהיה שרוי כולו בהאפלה, בשל התקפה אווירית. תחילה שוכנו יחד עם שאר השבויים, אך עד מהרה נערכה סלקציה ואנו הקצינים-היהודים שוכנו ב"גטו", בתוך שני "החדרים היהודיים" של אחד הצריפים. כעשרה חודשים היינו באופנבורג. עיר זו מרוחקת כ-50 קילומטר מגבול שוויץ ושניים מחברינו ניצלו נסיבות נוחות אלה כדי להימלט בנסיון בריחה שעלה יפה, ועל כן ב-2 במרץ 1942 סולקנו מן "הגבול המסוכן" והועברנו לנירנברג, וכעבור חודשיים לאוסנבריק.

אף-על-פי שעשינו במחנות שונים ארבע שנים תמימות, התייחדה קבוצת יוצאי אופנבורג בקשרים ההדדיים שהתקיימו בין חבריה לא רק עד לסוף המלחמה אלא אפילו ימים רבים לאחריה, הודות לאברהם אפשטיין, ששימש כ"דובר" הקבוצה הזאת.

הצריף היהודי באוסנבריק.
צייר מהנדס מנוילו דואיץ'.

אוסנבריק-אופלג C VI – מחנה בתוך מחנה

באופלג C VI הסמוך לאוסנבריק ניכלאו מעל ל-5000 שבויי מלחמה וקצינים יוגוסלבים, ביניהם כ-200 יהודים, שאליהם צורפו כעבור זמן שבויים יהודים מהאמלבורג, מווארבורג וממקומות אחרים. לפי עדותם לא ניקטו כלפיהם אמצעים מחמירים כמו בנירנברג, אם כי ריכזו אותם כעבור שבועות ספורים בשני צריפים, שלא היו נפרדים משאר הביתנים.

הקבוצה מנירנברג-אופנבורג הועברה לאוסנבריק ב-12 במאי 1942 ומיד שוכנה בנפרד, בצריף מספר 33. מספרם הכולל של היהודים השבויים באוסנבריק עלה על 400. לפני בוא הקבוצה מנירנברג, פינו שלטונות המחנה באוסנבריק את ארבעת הביתנים שבקצה המחנה, ושיכנו את כל היהודים באגף נפרד זה, שכלל את הביתנים מס' 37 ו-38. בעת ההיא שוחררה מן השבי קבוצה של לאומנים סרבים שהיו משתפי-פעולה עם הגרמנים. הם שוחררו, חזרו לסרביה וחיו על תקן של "שבויים בחופשה" ועל סמך התחייבות לשמור על נאמנותם לשלטונות הגרמניים, תוך איום בהחזרתם למחנה או העמדה למשפט צבאי לכל מי שיפר אותה.

על פי בקשתה של קבוצת החוזרים אל המולדת, הביא ראש "ממשלת סרביה להצלת האומה" מילן נדיץ' ב-22 ביוני 1942 לידיעתו של הגנרל הגרמני שהוסמך לשמש כמפקד עליון בסרביה, גנרל באדר מחיל התותחנים, שבמחנה השבויים באוסנבריק נמצאים קצינים יהודים ועימם כמה קומוניסטים מובהקים, המנהלים באין מפריע את פעילותם החבלנית. על מנת שהקצינים "הבריאים מן הבחינה הלאומית" לא ייחשפו להשפעה היהודית-קומוניסטית ההרסנית, רצוי שהיהודים ואנשי השמאל יבודדו משאר המחנות. על סמך הצעה זו יצא אלוף-משנה בלימל, מפקד מחנה אוסנבריק, לבלגראד לשם התייעצות עם שלטון נדיץ' ועם הגנרל באדר. נערכו רשימות וב-14 ביוני 1943 הוכרזו כ-350 קצינים כ"שמאלניים". היקצו להם 10 דקות כדי לארוז את חפציהם והובילו אותם אל שני הביתנים הריקים שב"אגף היהודי" שעד אז היה נפרד, אל ביתנים 35 ו-36. אגף הענושים המשותף הזה נקרא בשם "מחנה ס".

S leva: Bihalji-Merin Oto, Karaođanović Sima, Štajn Rudi, Lebl prof. Arpad, Andjelinović Miodrag-Grga. Čučić napred: Mendelson Andrija.

ארבעת הצריפים האלה היו מוקפים בגדר-תיל ומופרדים כליל משאר חלקי המזנה. כיוון שבין היהודים היו לא מעט אוהדים של השמאל ואפילו חברי המפלגה הקומוניסטית שפעלה באופן בלתי-לגלי, הם חברו לפעילות הפוליטית והתרכזו בצריף 37, בחדר מספר 7. במובן מסוים הקל הדבר על מלאכתם בהשוואה ללא-יהודים, שכן אלמנטים פשיסטיים ופרובוקטורים למיניהם לא יכלו להסתנן אל שורותיהם.

S leva: Vitorović Mile, Petrović Sergije, Blam Rafajlo.

S leva, čuče: Blam Rafajlo, Sinadinović N. Stoje: Štajn Rudi, Banković M., Judić-Jusefović Hezkija, Jarić M., Sion V., Gaon Jakica, Gabor Djordje.

S leva, sede: Alkalaj Aron, Šlang Teodor. Stoje: Kon Gabor, Vajs Maks, Alkalaj A. David-Dača, Hendel dr Artur.

S leva: Vajs Andrija, Andjelinović Miodrag-Grga, Heron Aleksandar, Rajh Ernest.

S leva: Menaše Bernard, Kon Andrija-Duci, Amar Isak, Lapčević Dejan, Levi Aleksandar, Amodaj Samuilo.

על אף המשטר החמור שהונהג במחנה ס, לא חדלנו גם בתנאים הקשים ביותר מפעילותנו החינוכית והתרבותית-אמנותית. בשנים קשות אלו היא היתה חיונית לגבינו לא פחות מהמוזון. אירגנו קורסים על בסיס של התאגדות מקצועית. הקמנו אפילו תיאטרון משלנו, וכן תזמורת ומקהלות. החוג הספרותי היה פעיל ביותר ומצאנו שפע הזדמנויות לעקוף את הצנזורה של השלטונות הגרמניים.

ההישג הגבוה ביותר של פעילותנו המו"לית במחנה השבויים התבטא בהפקת החוברת "דפים נבחרים", שכללה 172 עמודים בכתב קליגרפי, מאויירת ברישומים צבעוניים. פורסמו בה 50 שירים ו-20 סיפורים, שנבחרו מתוך כאלף שירים וכמאתיים סיפורים שנכתבו במחנה. 10 מכלל 25 המחברים היו מקבוצת הקצינים היהודים, שיוצגו בחוברת ב-11 שירים וב-6 סיפורים. המשוררים היו ז'ליקו לדרר, מוסקו אטיאס, סולומון קונפורטי וה"גוי" סטניסלב וינאור, וכותבי הפרוזה מוסקו אטיאס, מילן גולדשטיין-זלטרביץ', שבתאי קונפינו ומילן באריץ', וכן אוטו ביהאלי-מרין וסימה קראוגלנוביץ' כמחבריו המשותפים של אחד מן הסיפורים.

כמו כן התקיימו קורסים לשפות. עברית לימד ד"ר הרמן הלפגוט, ורוסית למדנו מפי מקס ויס, לב זכרוב וזיניה קוזינסקי. ד"ר אוטון גרוס לימד אנגלית ומאיוו דוראן למדנו איטלקית. כיוון שהתכתבות התנהלה בגרמנית, גם שפה זו נלמדה.

הודות לכושר ההתמצאות שהחברים שלנו ניחנו בו, עלה בידינו להשיג שני מקלטי רדיו, ובלילות היו התורנים מאזינים בתנאים קשים ביותר לחדשות, שהיינו רושמים ובבוקר מעתיקים ומשכפלים, כך שמדי יום ביומו חולק ידיעון שכלל חדשות טריות ולא רק במחנה ס, שכן היינו מגניבים אותו גם למחנה C. הגרמנים היו מודעים לכך שאנו מחזיקים בסתר מקלטי רדיו, והיו עורכים בכלינו חיפושים בעזרת מיכשור לחשיפת חפצי מתכת, ואף-על-פי-כן עד לסוף המלחמה לא הצליחו לגלותם. עלה בידינו לא רק להחביא אותם היטב, אלא גם להעבירם ממחנה למשנהו.

S leva, napred: Frenkel Nandor, Gaon Jakica, Polak Pavle, Kvartler David, Katan ing. Isak. Stoje: Vajs Žiga. Kon Herman-Puba, Atijas Jehuda, Berger Tibor, Blam Rafajlo, Fišer Pavle, Sporer Mirko, Levi Cezar, Vajs Ladislav, Epštajn Arpad.

Ing.
Evgenije-Zenja Kozinski.

המהנדס יבגניי זיניה קוזינסקי, יליד 1912, נשא אישה סמוך לפרוץ המלחמה. לאחר שנפל בשבי, נמלטו בני משפחתו לפרישטינה, אך שם נמסרו לידי הגסטאפו והוחזרו לבלגראד, שבה נרצחו. בתחילה סבל מאוד והיה נוטה להסתגר. עם הזמן קיבל על עצמו תפקידים אחראיים ביותר. אחד מהם היה כינון קשרים עם השבויים הסובייטיים, שמצבם היה קשה פי כמה משלנו. זיניה קוזינסקי, ששפת אמו היתה רוסית, ושהיה מומחה לכתיב זעיר, היה וממציא להם בחשאי חומר חדשותי בכתב, ואפילו מעביר אליהם בגדים ונעליים, מזון וסיגריות. אך מלשין שנמצא ביניהם גילה את הקשר שלנו לגרמנים.

Kriegsgefangenenlager
Camp des prisonniers

Kriegsgef.-Offizierlager VI C

Datum: 23. Juni 1943
date

Liebe Madinka, noch vor 5 Wochen erhielt ich Deine liebe Karte u habe Dir sofort einen Brief geschrieben. Hast Du ihn bekommen? Ich weiß das d. Post langsam geht u wäre geblieben auf Deine Antwort. Seid ihr alle gesund u wohl? Was ist es was bekümmert euch am meisten? Bitte dich sehr, Madinka, mache mir es nur so bald als möglich. Ich brauche dich. Kannst du mir nicht ganz ohne Schwierigkeiten senden - abends nur eine Menge von etwa 30 RM monatlich sein kann. Schreibe mir ausführlich über Mama u dich, es wäre wunderbar auf diese Nachrichten. Wenn schied mir umsonst das ...
...
... Sei mir alles in Ordnung. Bin gesund, zufrieden u werde häufig. Wäre dir regelmäßig 1-2 Mal monatlich schreiben. Seid gesund, Mama küsse d. Hand. Dir kein grüße herzlichen. Ich küsse herzlich u vermiss dich.

Cenzurisano pismo ing. Zenje Kozinskog.

Kriegsgefangenenpost
Correspondance des prisonniers de guerre

Antwort-Postkarte
Carte postale de réponse

An den Kriegsgefangenen
Au prisonnier

Dip. Ing. Eugen Kozinsky, Leutnant d. Res.

Gebührenfrei! Franc de port!

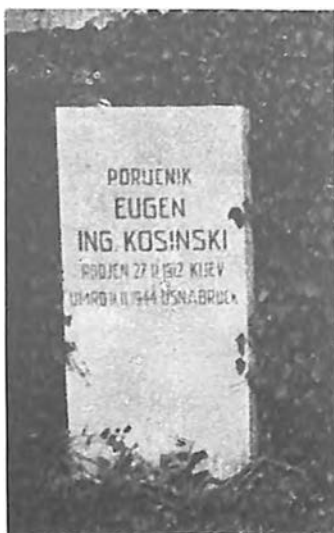
Absenders Expéditeur:	
Vor- und Zuname: Nom et prénom	
<u>Nada Kozinski</u>	
Ort: Lieu	<u>Canelli</u>
Straße: Rue	<u>Via Stasio, 1.</u>
Kreis: Département	<u>Provincia di Treviso.</u>

Gefangenennummer: 2732/VI-B
No. du prisonnier

Lager-Bezeichnung:
Nom du camp Kriegsgef.-Offizierlager VIC
Osnabrück - Eversheide
Baracke-Nr.: 37.

Deutschland (Allemagne)

קוזינסקי נעצר בתוך המחנה. בעת שהובילו אותו אל בית הכלא ניסה לברוח מהרכבת, על אף שידייו היו כבולות באזיקים, בתקווה ליהרג בנסיון הבריחה, שכן ידע היטב באילו שיטות משתמש הגסטאפו, ולא האמין שיחזיק מעמד בעינויים. ואילו אם ידבר, יעמיד בסכנה רבים מחבריו, העוסקים בפעילותם המחתרתית. בנסיון הבריחה רק נפצע, ואחרי כן הועמד בעינויים שלא יכול היה עוד לשאתם. בוקר אחד, כשנכנסו להוביל אותו להמשך החקירה, מצאו אותו מוטל בתוך שלולית דם. הוא חתך לעצמו את הוורידים, ובדרך זו סגר את פיו במו ידיו, לבל יסכן את חבריו. קברו נותר באוסנבריק הרחוקה.

Nadgrobni spomenik u Osnabriku ing. Ženje Kozinskog.

באוסנבריק היו השומרים יורים מדי פעם בלי שום סיבה ממשית ברגליהם של חברים שעמדו סמוכים אל הגדר. אחרי בריחתו של אוטו ביהאלי רתחו הגרמנים מזעם. ביום 22 באפריל 1942 די היה באיחור של דקות ספורות להיכנס לצריף, וכבר ירו השומרים בלדיסלב וייס ופצעו אותו קשות בירכו, בריסוק עצם הירך. וייס הועבר לבית החולים, שם שכב ארבעה חודשים, ובשובו אל המחנה, הוסיפו חבריו לחדר זייגה וייס, ננדור פרנקל ופאבלה פישר לטפל בו במסירות בפיזיותרפיה: הם קשרו חבל אל הדרגש העליון ומדי יום ביומו הגדילו את משקלה של האבן שתלו על הרגל הפצועה, עד שהחולה החלים ושב לאיתנו.

Ladislav Weiss in the hospital.

לאדיסלב וייס בביה"ח.

מהנדס ולאדיסלב גייגר לעומת זאת לא היה בר מזל כוויס. בשעת שיחה שניהל בתוך המחנה עם א. אפשטיין נורה בידי זקיף במטח יריות ממגדל השמירה. מהנדס גייגר נפגע בירכו. הכניסו אותו אל החדר ושטפו את פצעו בייש, ואת הרגל הפצועה קיבעו בין שני קרשי מיטה. הגרמנים העבירו אותו אל בית החולים, אבל עד מהרה נפטר גייגר. קברנו אותו ב"בית הקברות היהודי", בין זיגה קווינסקי ויעקב ארואטי.

כאשר נפלנו בשבי, אנו היהודים לא היינו קבוצה מגובשת. היו בינינו מכל מין וסוג: החל ממעורבים ביותר מבחינה פוליטית וכלה באדישים גמורים. נבדלנו מאוד גם מבחינת יחסנו אל הדת, אל הלאומיות היהודית, אל הציונות. נבדלנו זה מזה גם במוצא ובמעמד החברתי, ואפילו בשפת הדיבור שבפינו.

בהדרגה התרגלנו אל חיי השותפות שבין נשואים ורווקים, ובין הצעירים, שעבורם היתה זו התנסות ראשונה בתנאי השבי, או הקשישים שלחמו עוד במלחמות הבלקן ובמלחמת העולם הראשונה, לא אחת במחנות יריבים. היו בינינו מי שחצו את אלבניה ואחרים, שהיו שבוים בסיביר, היו אשכנזים וספרדים, יוצאי בלגראד ויוצאי בוסנה, אנשי חבל וויודינה, וכן מקדונים, קרואטים ו"ארנאוטים". מה לא היה תחת שמי השבי! על אף הקטגוריות השונות שאליהן השתייכנו, לנאצים היה קנה-מידה משלהם שעל פיו סיווגו אותנו בפשטות: מבחינתם כולנו היינו יהודים.

ראינו איש את רעהו מדי יום ביומו, בכל שעות היום והלילה, משעה לשעה, מיום ליום, במשך חודשים, ושנים. ידענו מה חברינו אומרים גם כשהם שותקים, סלחנו להם בעידנא דריתחא, התחלקנו איש עם רעהו ברגעי השמחה הקצרים ובשעות עצבות, ידענו מה כל אחד מהם חושב ואיך הוא מגיב.

עם זאת, לא תמיד היתה השותפות בינינו מושלמת. לעיתים התלקחו בינינו מריבות, ואפילו מכות. חיי השבי העיקר, האנשים היו רגישים ונוחים לכעוס. בשעות כאלה היו חברים מפרידים בין הניצים ומפייסים, עושים כמיטב יכלתם להרגיע את הרוחות וליישר את ההדורים בהתנגשויות שיייתכן ולא היו מתפתחות כלל אילו היינו בני חורין. למחרת היום היינו אנחנו הופכים למרגיעים של בעלי מריבה אחרים.

לאחר שדרך הצלב האדום הבינלאומי קיבלנו כלי נגינה, הפכו הצגות התיאטרון והקונצרטים לפופולריים ביותר. החברים שיחקו תפקידי נשים באופן יוצא מהכלל. המלחין והמנצח רפאילו בלאס הוא שאירגן את כלל הפעילות המוזיקלית, בעזרת ד"ר אלפרד שווארץ.

אנו מתנצלים מראש בפני מי ששם נשמט מזכרוננו מן הרשימה המובאת בזה של הגננים, הערוכה לפי כלי הנגינה שלהם:

כינור: מהנדס דיץ, מויסילו מויסילוביץ, וד"ר מנדל מסומבור.

פסנתר: ד"ר דראגו אנגל, ד"ר ניקולה באלוג, ד"ר אוטון גרוס-גרוזדיץ.

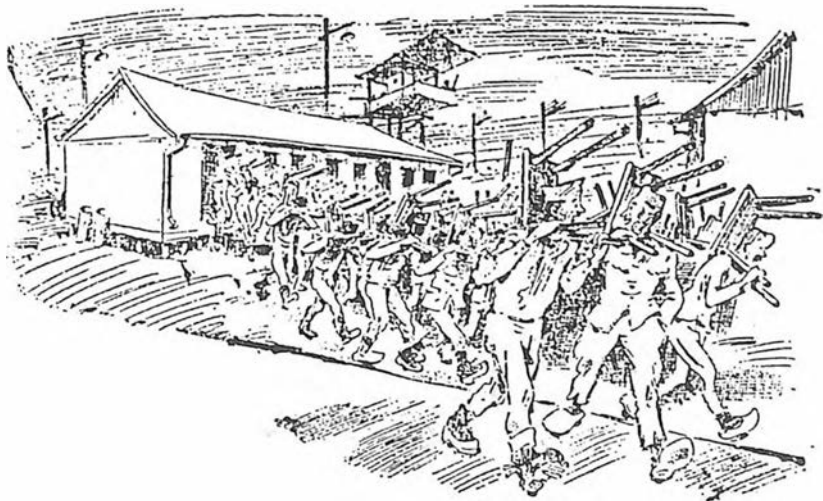
זכות היוצרים על הקמתה וטיפוחה של מקהלת בית-הכנסת נתונה לרב ד"ר הרמן הלפגוט, שמפעל זה לא היה עולה בידו בלעדי סיועם של רפאילו בלאס, ד"ר אוטון גרוס-גרוזדיץ, אטיאס-בן בוסניה, לאלי לדרר, אנדרייה קסלר, בלה פליישמן, המורה-רייס ואחרים.

תפקיד חשוב ביותר נודע בחברה שלנו ל"בעלי המלאכה" ברוכי הידיים שהיו בקרבנו, בראש ובראשונה מהנדס יצחק קטן ומהנדס ארווין סלמון. הם שהרכיבו עבורנו את מקלט הרדיו. מהנדס ללי מונטג ואוטון גיסקן היו בעלי המצאה גאונית – תנורים שהותקנו מקופסאות השימורים, ושהיינו מסיקים בעזרת כדורי-נייר זעירים או שאריות גפרורים משומשים. פובה קון היה מתקן שעונים בלתי נילאה, גבור ויג התמחה בתיקון גרביים, אוסקר שר התקין במיומנות נעלי-בית משמיכות ונאנדור פרנקל היה תופר צווארונים לחולצות.

Pesah	
praznik slobode	
posmatran kroz žice Oflaga VI E.	
1. O. Tröss: Uvodna reč	
2. A. Pinto: Tri Pesaha	
3. Z. Lederer: U sinajskoj noći: na straži /permaf	
4. Dža Alkalaj: Pesah 1944.	
5. D. Konforte: Pashalne asocijacije /permaf	
6. L. Kadelburg: Sloboda	
7. A. Weiss: Pismo o slobodi	
	<i>fontei Raisu civit. internicu.....</i>
Pocetak u 20 ^h	8 IV 1944.
Baraka 38	Soba 15

Program for Passover.

תוכנית הפסח

Odlazak na predstavu

Drawing — going to a performance.

יציאה להצגה

רבים מאיתנו, שהאמון בבני-אדם אבד להם, נזכרו ביושב במרומים. היה לנו גם "בית תפילה", בית-כנסת זעיר בחדר 4 שבביתן מספר 16. אל-נכון היה זה בית הכנסת הפעיל האחד והיחיד שבכל מרחבי הרייך השלישי. הרב הצבאי הצעיר שלנו, סרן ד"ר הרמן הלפגוט, KGF מס' 7466, ניהל במשך כל ימי שביו יומן (לימים פרסם את ספרו "עדים אנחנו"). מיומנו לא אבה להיפרד גם כאשר הועברנו מאוסנבריק, ואחד החברים החתים אותו בחותמת המזויפת "Geprüft" ובכך איפשר לו לקחתו עימו.

אל ד"ר הלפגוט חבר רפאילו בלאם. על פי יוזמתו של הרב, הלחין בלאם עם מותו של עו"ד ניקולה נוימן מארש אבל, למזמור תהלים "יושב בסתר עליון", והשבויים שרו אותו בהלוויה. (מארש אבל זה עודנו מושר מפעם לפעם בפי מקהלת "האחים ברוך" מבלגראד.) בלאם גם עיבד כמה משירי בית הכנסת, ביניהם את "שמע ישראל" ואת "אדוני מלך", שהשבויים היו שרים בחגים בתוך "בית הכנסת" של המחנה. בחגיגת חנוכה באוסנבריק ביצעו לאחר "מעוז צור" בלאם, מהנדס דיץ', אוסקר שר ויובנוביץ' את הרביעייה לכלי מיתר למנדלסון.

פעילותנו זו כניראה הפריעה למישהו, וכך בתום הטקס שניהל לרגל חג השבועות ותפילת יזכור נקרא הרב שלנו אל מיפקדת-המחנה לשם חקירה, שם נאסר עליו במפורש לערוך תפילות בציבור. האיסור לא מנע ממנו להמשיך במלאכתו, והוא התחיל אפילו לנהל קורסים לשפה העברית ולהיסטוריה של עם ישראל, אף שלא נמצאו בידינו ספרי לימוד. לימים קיבלנו דרך הצלב האדום גם כמה סידורי תפילה, הרב הלפגוט ומ. קביליו חיברו לוח שנה, כך שלא החמצנו שום חג, היינו שרים את השירים המתאימים ומאזינים לדברים שהיה הרב שלנו נושא על משמעותו של החג. מהנדס אסט התקין "מזבח" מקופסאות שימורים וקרטון, ואפילו מנורה, שהיתה נאה ביותר. גבאי בית הכנסת היה ראובן ראובנוביץ'. בתנאי השבי היה קל ביותר לקיים את יום הכיפורים. הגרמנים סברו שהיהודים פתחו בשביתת רעב, כאשר קבוצה גדולה למדי סירבה לקבל את מנת היום המחולקת מן המיכל.

Portret rabina dr Helfgota

דיוקן הרב ד"ר הלפגוט Rabbi Helfgott

ב-20 במרץ 1943 "נפרץ" בית הכנסת ונהרס, סידורי התפילה הושמדו, גלימת הרב נגנבה, המגן-דויד נתלש מראש המזבח והוצמד עליו פתק לאמור: "זו רק התחלת ביצוע גזר-הדין שהוצאתם על עצמכם." סגן-אלוף מהנדס לבל, רב-סרן רפאילו לוי והרב סרן ד"ר הרמן הלפגוט שיגרו מחאה חריפה בכתב אל גנרל הארמייה דימיטריה זיבקוביץ', הקצין הבכיר האחראי על הקצינים היוגוסלבים השבויים באוסנבריק, והדגישו כי מה שנעשה הוא פשע המצטיין בכל הסממנים הפליליים, פריצה וגניבה, פגיעה בקודשי דת, חירחור איבה ושנאה על רקע דתי. חילול בית הכנסת אינו מעשה בודד, אלא ביטוי שאין מביש ממנו בשורה של פעולות שמנהלים אלמנטים מסוימים נגד קצינים יוגוסלבים בני דת משה. לפני המעשה הזה הופיעו במחנה בפומבי כרוזים וציורים שתוכנם אנטי-יהודי, על כמה מהצריפים בלטו כתובות "ליהודים הכניסה אסורה", והיו אנשים שהסיתו להחרים מבחינה חברתית קצינים בני דת משה. החתומים על המחאה ביקשו לנהל חקירה בעקבות הגילויים האלה.

כצפוי, לא נינקטו שום אמצעים. את בית התפילה שלנו שיקמנו בכוחות עצמנו.

raspored Službe Božje
 Roš-Hašana:

Erev Roš Hašana: 29. IX. 1943

Arvit.....	u 19 ⁰⁰	časova
Propoved		
<u>I. dan Roš Hašana: 30. IX.</u>		
Sahrit.....	u 8 ³⁰	--
Čitanje Tore.....	u 10 ⁰⁰	--
Musaf.....	u 10 ³⁰	--
Minha.....	u 15 ³⁰	--
Arvit.....	u 19 ⁰⁰	--
<u>II. dan Roš Hašana: 1. X.</u>		
Sahrit.....	u 8 ³⁰	--
Čitanje Tore.....	u 10 ⁰⁰	--
Musaf.....	u 10 ³⁰	--
Minha i Arvit.....	u 19 ⁰⁰	--

Jom-Kipur

Erev Jom Kipur: 8. X.

KoZ Nidre.....	u 17 ⁴⁰	časova
Propoved...		
<u>Jom-Kipur: 9. X.</u>		
Sahrit.....	u 7 ⁰⁰	--
Čitanje Tore.....	u 10 ³⁰	--
Maskir.....	u 11 ⁰⁰	--
Musaf.....	u 11 ⁴⁵	--
Minha.....	u 14 ⁴⁵	--
Neila.....	u 17 ⁰⁰	--

ב-9 באוגוסט 1944 הוצאנו מתוך הביתנים – רק אנחנו 400 קצינים היהודים – ונערך בנו חיפוש. חפצים ומצרכי מזון שקיבלנו מהצלב האדום נלקחו מאיתנו. כמו כן נלקחו מכתבים, רישומים ויומנים, תצלומים משפחתיים נקרעו לגורים והושלכו. אף שהיינו שבויי מלחמה, כבלו את ידינו באזיקים וכבולים כך הועמסנו על קרונות תובלה, 22 קצינים שבויים בשליש הקרון ושבעה שומרים גרמנים בשני השלישים הנותרים. אם כי מצב רוחנו היה רחוק ממהתלות, פרצנו כולנו בצחוק כשחאגי־מארקו שרייבר החל מתפלא: הוא, הלוחם הוותיק, רואה לראשונה בחייו רבי כבול באזיקים, ומאורע ייחודי כזה ראוי להיות מלווה בשיר – הצעה שנענינו לה ברצון. חאגי־מארקו לא היה עולה־רגל למכה, וגם לא מחסידי ישו הנוצרי. במלחמת העולם הראשונה שירת בצבא הממלכה האוסטרוהונגרית. הגדוד שלו, יחד עם יחידות גרמניות שונות, הוצב בירושלים, ולפיכך הוסיף אחרי המלחמה לשמו את התחילית "חאגי". אחד מעמיתיו הלוחמים היה אדם בשם פוקס, שנשכח מזכרונו בשנים שבין המלחמות. בשנת 1941 הם נפגשו שנית, הפעם בנירנברג, פוקס כאחד מן הלאגרפיררים הנאצים, וחאגי־מארקו כשבוי.

לאחר נסיעה בת שלושה ימים הגענו אל תחנת שטרסבורג. בהגיענו, נשמעה כעבור דקות אחדות צפירת הסירנות והחלה מיתקפה אווירית. הגרמנים הסירו את האזיקים ודחקו בנו בחיפזון להיכנס אל המחנה.

מחנה שטרסבורג היה בעצם מבצר תת־קרקעי המכונה בשם "ביסמארק", שלא דמה לאף אחד מהמחנות שהכרנו. בהתקרבונו אליו, אי אפשר היה כלל להבחין בו. היתה זו סוללת־מגן שהיוותה חלק מן המיתחם הכולל של "קו מאזיינו". התעלה שאליה הובלנו היתה חגורת ההגנה של המבצר. ממנה התרוממו ועלו עד לגובה פני האדמה תאים משוריינים שבהם נאלצנו לחיות, בחברת חולדות, פישפשים, כינים ופרעושים. מעל ל"דירות" שלנו צמח יער. פעמיים ביום הורשינו לשאוף למשך חצי שעה אוויר צח "מעל לפני האדמה".

באחד הימים הגיעה אלינו שמועה שהאמריקנים כבשו את סארבריקן, וכי פרצו אל הריין בחזית רחבה, וגיסות החטיבה השישית כבשו את בזנסון ואת דיז'ון. חשנו לבדוק במפות.

מצאנו שהחזית קרובה מאוד. מצב הרוח השתפר פלאים. עתה כולנו מטפחים תקווה: אולי עוד הלילה...

החזית הדרומית נעצרה. גנרל פאטון נתקל ככל הנראה בהתנגדות, כך שהתקווה לשחרור קרוב מתבדה. המחנה מועבר שוב אל מקום חדש.

הגרמנים מודיעים שאנו רשאים לקחת לדרך רק שני קילוגרם מזון. שאר המיטען נשאר במחנה. עולה בדעתנו לרשום לצד שמנו ומספרנו הצבאי על המזוודה גם את כתובתנו ביוגוסלביה. יש להניח שהאמריקנים יהיו הגונים דיים לשלוח את החפצים שלנו אל ארצנו.

אנו יוצאים לדרך ב-11 בספטמבר 1944 ומתבשרים שאת הדרך לתחנת הרכבת נעשה

ברגל, לא כבולים. עלינו לקחת רק את החיוני ביותר. איש אינו מזכיר עוד את פאטון, ורק אמא שלו מככת ללא הרף בקללות שפינו ממטיר... אומרים שהיחידות שלו עקפו אותנו, וכי הוא נמצא כעת 60 ק"מ מזרחית לשרטבורג. האנגלים מפציצים בעוז את מסילות הרכבת. זה עשוי להיות מסוכן מבחינתנו, אבל נעבור איכשהו גם את זה. רק שדווקא עכשיו לא יבגדו בנו העצבים שעוד נותרו לנו.

אנשי הגסטאפו ושירותי הביון עורכים חיפוש בכלינו. מובילים אותנו דרך השדות. אנו מגיעים לתחנה שאליה הגענו לפני כחודש ימים מאוסנבריק, אבל אין זכר לבניין. ביום הגיענו הוחרב על ידי בעלות הברית.

לפנינו מערך מתמשך של קרונות רכבת, בלי קטר. הקרונות מחולקים לשניים על ידי מחיצות וגם הפעם מכניסים את השבויים לחלק המצומצם ואת אנשי המשמר לחלק היותר מרווח. כיוון שחסר קרון, דוחפים עוד אדם או שניים, כמו ראשי בקר, אל תוך הקרונות הדחוסים כבר. אנו מצטווים לחלוץ את הנעליים ולמסור אותן יחד עם חגורת המכנסיים, אבל אין כובלים את ידינו באזיקים.

אנו מתחילים לנוע בדיוק בשעה שמתחילה מיתקפה אווירית. הרכבת שלנו נוסעת כל העת לאורך החזית, כך שאנו נתונים למיתקפות אוויריות לא פוסקות, אבל גם מעניין זה מצליחים להפיק הלצה. אנו כאילו נוסעים ב'ציק-צק'; כל עוד אנחנו ב'ציק', האנגלים מן הסתם מפציצים את 'צק', ולהיפך.

בעוד גרמניה סופגת מפלה אחרי מפלה במזרח ובמערב וכוחות בעלות הברית מתקדמים והולכים, עושים הגרמנים ככל יכולתם כדי להרחיק אותנו, שבויי המלחמה, מן השחרור האפשרי.

מתוך אחד היומנים :

11.9.1944 יצאנו בשעה 16:00 מפורט ביסמארק אל תחנת קניגסהאפן.

12.9.1944 ב-3:00 לפנות בוקר יצאנו מקניגסהאפן - שרטבורג - לנדאו (פפאלץ)

- לודוויגסהאפן - וורמס - מעבר הריין - בערב הגענו לפרנקפורט על המיין.

13.9.1944 בבוקר קאסל - נורדהאוזן (הרץ) - האלה על סאללה.

14.9.1944 לייפציג - חמניץ - דרזדן - גרליץ - הירשנברג - ואלדנבורג (שלויה)

- פרייבורג - קניגסצלט - בלילה הגענו לברסלאו.

15.9.1944 פוזן - שידמיל - הגענו בסביבות 6:00 לרצנבור.

מרצנבור יצאנו ברגל. אזור פומרנייה כולו שומם, אין רואים שום יישוב, אין נפש חיה. עברנו שמונה קילומטרים במשך שש שעות.

אופלאג 65, צריף 2/2, ברקנברגה. מצאנו רק כ-100-200 חיילים סובייטיים שבויים.

מדי בוקר הובלו תחת משמר לעבודה, ולפנות ערב היו חוזרים אל המחנה.

לברקנברגה הגענו בהתקרב ערב ראש השנה. על-כן נערכנו מיד לארגן חגיגה. הרב והגבאי שלנו חשו לאלתר ולארגן "בית כנסת". לערב ראש השנה הגיעו לשם כמעט כל החברים, ואפילו רבים מן ה"שמאליים" שלפני-כן ראו בעין רעה את טקסי התפילה שלנו. ליום כיפור התנדב רפאילו בלאם להכין מקהלה בת 50 איש לשירת "קול נדרי" בעיבוד החדש שלו, שהתקבל בהתלהבות על ידי כול.

רבים מעמיתינו הלא יהודים ביקשו לדעת יותר על היהודים והציונות. אחד מחברינו לשבי, דראגויה ג'וריצ', ביקש מהמורה להיסטוריה ארפד לבל, מרצה שנודע כחסיד

המרקסיזם, להרצות על הנושא. למרבה אכזבתנו הצהיר, כי אף על פי שנולד לאם יהודיה, אין הוא יודע בעצם מה זה להיות יהודי. הוא עצמו אינו אלא אדם, ככל שאר האנשים. על הציונות שמע רק כי זוהי שאיפתם של היהודים להקים מדינה לעצמם, ולדעתו אין אוטופיה גדולה מזו. הוא ממליץ ליהודים להניח לחלומותיהם ולהצטרף לסוציאליזם, שבו ימצאו גם הם את מקומם, לצד שאר העמים.

בסיום הרצאתו ביקש ד. ג'וריצ'י את רשות הדיבור, והצהיר כי הופתע מאוד ממה ששמע מפי פרופ' לבל וכי בשום פנים אין הוא רואה את הציונות כאוטופיה. (ג'וריצ'י היה אחרי המלחמה במשך כמה שנים שגרירה של יוגוסלביה בישראל).

מימין: מהנדס יצחק קטן

Kriegsgefangenenpost

Rückantwortbrief

An den Kriegsgefangenen Jugosl. Leutnant

Ing Isak Katar

Gefangenennummer: 5977/xiii B

Lager-Bezeichnung: Oflag 65. Barkenbrügge

4) Post Ratzeburg, Pommern

Gebührenfrei

Deutschland (Allemagne)

הביתנים שלנו הם מבנים דלים, האקלים קשה, רוח כפור מזרחית מנשבת בפומרנייה. הקור מקפיא, אין ספרים, אין דואר. אנו יושבים עגומים בתוך הביתנים, מדי יום גוברת האדישות, איש אינו מדבר על סיום המלחמה, על החופש. המזון זעום, רזון החברים גובר מיום ליום, כולם הוגים רק במזון, למעשנים קשה בלי מנת הטבק, אנו שומרים את בדלי הסיגריות, ששניים-שלושה מעשנים אותם יחדיו. המציאות לועגת אפילו לחזונם של היותר פסימיים שבינינו.

בינואר 1945 התנהלו קרבות סביב פוזנאן. אנחנו בברקנבריגה שמענו בברור את רעם התותחים וראינו את הבהק מטחיהם. המומחים הצבאיים (שלא חסרו בקרבנו) סברו שהחזית נמצאת במרחק שאינו עולה על 50 ק"מ בקו אווירי.

דווקא אז תקפו כמה חיילים סובייטיים שהיו בדרכם לעבודה את השומר הגרמני, קשרו את ידיו מאחורי גבו, תלו את רובהו סביב צווארו וכך שלחו אותו בדרכו חזרה אל הבסיס. הם הצליחו לחצות את קו החזית. הגרמנים הניחו כי בהיודע לו מקום המחנה ימהר הצבא האדום לשחרר אותנו, ועל כן הורו ב-27 בינואר 1945 על תזוזה.

בבוקר יום המחרת נערכנו בשורות ומחוץ לחולים ולמתחלים (בעיקר מקרב חברינו השמאלנים) שנותרו בברקנבריגה, יצאנו לדרך ברגל, בטמפרטורה של 35 מעלות מתחת לאפס. את מעט החפצים גררנו על גבי מגלשיים קטנים שהותקנו מקרשים של דרגשי השינה. צעדנו מדי יום 30-40 קילומטרים, מבוקר עד ערב. היינו לנים בכל מיני מאורות ואורות, אכלנו חיטה לא מבושלת ותירס. שמחה אמיתית עוררה בנו גוויית סוס שנקרתה על דרכנו. עמיתינו הווטרינרים די"ר טראוב ודי"ר האוזר, בסיוע מירקו פוקס, ביתרו אותה במקצועיות וחילקו את הבשר לנתחים שבישלנו במסטינג באמצע השלג, בתוספת עמילן שמצאנו בעליית הגג של אחד מבתי החרושת ההרוסים שעברנו בדרכנו. איש לא ידע לאן פנינו מועדות, דומה שאפילו הגרמנים לא ידעו זאת. אל נכון ביקשו להתרחק ככל האפשר מן הצבא האדום.

במהלך הצעידיה הזו נפלו כמה חברים קרבן להתמוטטות עצבים קשה. הגרמנים הפרידו אותם מאיתנו והובילו אותם למקום אחר. לא נודע מה עלה בגורלם.

בסיום המלחמה נודע לנו כי מפקדי שתי חטיבות הצעדה שלנו קיבלו הוראה לירות בכלנו למוות ביער שבו עשינו את ליל ה-16 באפריל 1945. אבל השומרים שלנו לא ביצעו את ההוראה וכשהיינו שקועים בשנתנו לרגלי העצים, קמו ונמלטו. שוחררנו בידי גדודי הגנרל מונטגומרי לא הרחק מברגן-בלזן, בקרבת המחנה לשעבר לשבויי מלחמה, בפאלינגבוסטל.

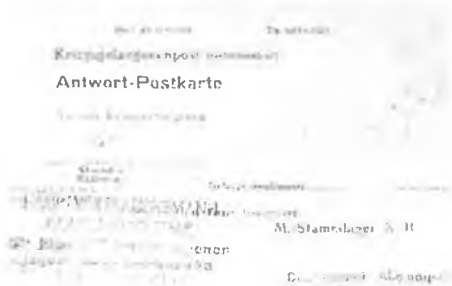
ביום שבו פונתה מהמחנה קבוצה אחת, הגיעה אל בארקנבריגה סיירת פרשים סובייטית קטנה, והיא ששיחררה אותנו. מפקדם ציווה לנוע, אבל מחמת התשישות נאלצו רבים להתעכב באחד מן הכפרים הגרמניים שפנו בחיפזון. בינתיים עברו הגרמנים להתקפה נגדית, חזרו ולקחו בשבי את השבויים שהשתחררו לא מכבר ושילחו אותם ברכבת להאמרשטיין, שם שוחררו בסוף פברואר והגיעו לבלגראד במרץ 1945, כמעט בו בזמן שהגיעה לשם גם הקבוצה שיצאה עם היחידה הסובייטית וחמקה מן השבי המחודש. כעבור ארבע שנות שבי, התגייסו רובם אל שורות צבא יוגוסלביה העממית, ביניהם מארקו שפיצר, אלכסנדר לוי, ברנרד מנשה, סמואל סרפיץ' ודויד קוורטלר. הם לקחו חלק בקרבות שהתנהלו בחזית סרס, שבהם נפל חלל חברנו מארטין שווארץ.

חיילים יהודים שבויים

אל השבי הגיעו כחיילים וקצינים גם יהודים שחלקם הסתירו את יהדותם. למרבה הצער היו גם מקרים שחבריהם הלא-יהודים חשפו את זהותם. מעמדם של החיילים בשבי היה במידה מסוימת יותר קל מזה של הקצינים, הם לא רוכזו בנפרד וגם לא סומנו, הם עבדו במקומות שונים, על פי רוב בחקלאות, אך גם בבתי חרושת ובתי מלאכה, אם כי באמנת זינבה נקבע במפורש כי אין להשתמש בחיילים שבויי מלחמה לביצוע עבודות המשרתות את מטרות המעצמה ששבתה אותם. לחיילים היו גם יותר הזדמנויות לברוח, אם כי לא היה לאן. מהמולדת קיבלו ידיעות מוצפנות, כי מוטב להם להישאר במקום שהם נמצאים בו. אך היו גם נסיונות בריחה. אלוף נסיונות הבריחה היה מהנדס אלכסנדר לוי. שני נסיונות בריחה שלו נכשלו, הוא הועמד למשפט, היה חולה אנוש, אך נסיון הבריחה השלישי שלו, ממץ, בספטמבר 1944, עלה בידו. במץ החל לוי לנהל יומן מאויר על קורותיו של מספר 56247. יש להדגיש כי בין חיילי צבא יוגוסלביה לשעבר היה אחוז גבוה של איכרים אנלפבתיים. אחד מן התפקידים שמילאו היהודים היה כתיבת המכתבים אל משפחותיהם של איכרים אלה וקריאת מכתבי התשובה שקיבלו באוזניהם. היו לא מעט יהודים בדרגות רבי"טים וסמלים, לאחר שבאורח פלא לא הצליחו לעבור את קורס הקצונה הראשון, אף שהיו בוגרי פקולטאות באוניברסיטה. כזה היה מקרהו של האדריכל אלכסנדר לוי. בנירנברג הופרד מן הקצינים ונשלח אל סטלג A X.

מימין: יעקב קלדרון

S leva, prvi red: **Musafija Rafael-Rafo, Demajo Nisim, Volah Sami, Ković Ješa.** Drugi red: **Koen Moric, Papo Jakov-Mičo, Gaon Izidor-Njinjo, Kabiljo Sumbul.**

S leva, prvi red: ?, ?, ? Drugi red: **Breher Adolf-Avram, Albahari Sami, Katan Albert, Danon Josef, ?**

Na slici: Kabiljo Sumbul, Tuvi Nisim, Demajo Nisim, Papo Jakov, Atijas Moša, Finci David, Levi Rafael, Abinun Izidor, Papo Jakica-Mičo.

S leva: Gaon Jakov, Farhi, Papo Izidor-Prpić.

1. Vajs Eugen, dentista, 2. Finci dr Josef-Čučo, 3. Rozenberg dr, 4. Sumbul dr Moric.

S leva: 7, Ezra Mika, Rot Geza.

קבוצה גדולה של חיילים וקצינים יהודים היתה בסטלג C II. על קבוצה זו כתב ירחמיאל מנדלבוים-שקד בספר הזיכרון "מעבדות לחרות", 1960. במחנות צבא שונים היו עוד כמה עשרות של קצינים יהודים, על פי רוב רופאים, שהקלו במידה רבה על חיי השבויים.

מות החייל הצעיר מבלגראד, ליאון ארואטי, שמספרו כשבוי 69303, נותר בגדר תעלומה. הוא היה בסטלג C II, דואר צבאי 564. עד פברואר 1944 התכתב עם משפחתו בבולגריה. ואז נודע למשפחה שארואטי טבע. יש להדגיש שליאון ארואטי היה שחיין מצטיין וכי שירת בחיל הים.

Leon Arueti, vojnik-mornar.

השיבה אל המולדת היתה לרוב רובם מכאיבה ביותר. ביוגוסלביה ציפתה להם האמת המרה, שאף כי היו מודעים לה, הדחיקו אותה במשך שנים. הורים, רעיות, ילדים, אחים ואחיות – כולם ניספו. היו שלא החזיקו מעמד וטרפו את נפשם בכפם. כיוון ששומה לבנות הכול מחדש, הכריעו רבים מהם לבנות את עתידם ועתיד יקיריהם בארץ משלהם.

מ-1948 עד 1952 עלו רוב היהודים ששרדו מן השואה, ביניהם שבויי מלחמה לשעבר, לישראל. הקשר ביניהם נשמר במשך השנים.

במאי 1955 נשלח אל כל שבויי המלחמה לשעבר הגרים בישראל מכתב בזו הלשון: "במלאת עשור לשחרור ועל פי יוזמת חברנו מירקו פוקס, אנו עורכים מיפגש של שבויי המלחמה לשעבר. אנו מכנסים מיפגש זה שיערך ב-19 במאי 1955 באזור." כמעט כל שבויי המלחמה לשעבר נענו להזמנה. הם הגיעו עם רעיותיהם ברחבה שליד המחסן באזור נערך "מיפקד" לפי הביתנים, חולקה ארוחה "מן המיכל" ועוד כהנה וכהנה.

בפגישה זו, שהיתה מוצלחת ביותר, החליטו השבויים על הקמת איגוד משלהם. ב-31 במאי 1955 קם האיגוד הישראלי של לוחמי מלחמת העולם השנייה בצבאות בעלות הברית (הקבוצה היוגוסלבית). המטרות שהציב לעצמו היו טיפוח קשרי החברות, עזרה הדדית וכדומה. כחברי ההנהלה הראשונה נבחרו פה אחד עו"ד דויד א. אלקלעי, כמזכיר נבחר ד"ר טיבור קייזר וכמינהלן מירקו ר. פוקס. עם ייסודו מנה האיגוד 325 חברים. כיום יימצא בקושי מניין.

אלבום זיכרון זה אנו מוציאים לכבודם ולזכרם של אלה שגם ברגעים הקשים ביותר שמרו על צלם אנוש.

ת"א, אפריל 1995

חיילים יהודים מיוגוסלביה כשבויי מלחמה בגרמניה הנאצית

אלבום זיכרון במלאת יובל לשחרור
1995 — 1945

